

Брега Л.О.

УДК 821.16.09'06-005.2

## ТІЛЕСНІСТЬ У ПОСТМОДЕРНІЙ ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ (О. ТОКАРЧУК, О. ЗАБУЖКО)

На противагу класиці, що надавала першорядного значення духу, постмодернізм з властивим йому переосмисленням досвіду Ф.Ніцше, С.К'єркегора, Ф.Кафки та ін. і загальною сексуалізацією теоретичної та естетичної думки акцентує на фіксованій через жест «тілесній мові» [6, с. 485]. Про тілесність як неklasичне поняття, яке усуває трактування суб'єкта як трансцендентального, вводить в науковий обіг поняття сексуальності, афекту, перверзії, тощо. Ми звисно, говоримо про тілесність в контексті постмодернізму. Варто зауважити, що філософський дискурс «тіла», тривалий і має численні варіації, вписані в соціокультурний контекст. Важливим ключем до індивідуальності героїнь у творах О.Забужко, О. Токарчук є тілесність. Предметом нашого дослідження стануть романи «Правік та інші часи» О.Токарчук та «Польові дослідження з українського сексу» О.Забужко.

У «Польових дослідженнях...» Забужко головна героїня бажає свободи й незаангажованості у соціальному та професійному житті. Але передусім взаємності у коханні. «Забужко зазирає до героїв у ліжку, втаємничує читача в їхню тілесність, причому робить це з натуралістичним розмахом і з нечуваною делікатністю водночас. Балансує на межі смаку, проте не переступає її... З одного боку, це гарно розказана любовна історія, з другого – проникливе дослідження постколоніальної свідомості в колишній радянській імперії, одне з найцікавіших за останнє десятиліття»[4, с. 8]. Польські літературні критики слушно помітили те, що раніше не було притаманно літературі. За словником В. Руднева «реалізм ХХ століття практично не помічав людського тіла, його функціональності». І справді, епоха не помічала, як люди кохаються, на погляд тодішньої епохи - непристойні акти - не були частиною мистецтва. Але коли ми вже говоримо про постмодерний текст, це міняє діло, бо екстраординарним прикладом генералізації постмодерного мислення в західних культурах є сексуальність. І начебто, сексуальність займала центральне місце у багатьох дискусіях постмодернізму, то зараз деякі культурні теми і явища виокремилися в автономію. Не існує внутрішньої істини, котра очікує автентичної чи правильної реалізації в тілесних чи матеріальних актах [2, с. 94]. Тілесні виміри у творах Токарчук і Забужко не зосереджуються на сексуальності чи зображенні відвертих інтимних актів. Звісно, жіноча проза акцентує увагу і на жіночій й чоловічій чуттєвості, крім цього перевтіленні героїв, єднанні їх з природою, вписуванні їх у природу, як частинки в ціле (О.Токарчук), на героїнях, котрі зацікавлені своїми тілами. Отже, такими тілесними вимірами є сексуальність, власне, саме тіло, внутрішні переживання. Тут доречним згадати розмірковування головної героїні про «вироджений у рабстві народ» («тлуми, що заповнюють київські автобуси, всі оті сутулі, пом'яті лицьми чоловіки, жінки поховані під тлоеним коливанням сиром'яного тіста, молодики з дебільним сміхом і вовчим прикусом, що пруть напролом, не розбираючи дороги і дівулі з грубо вималюваними поверх шкіри личинами») і в цьому вона вбачає народження дітей без любові – «то наче змайстровані нелюбовно, абияк на відчипного: гнали план у кінці кварталу, потребували дитини, щоб стати на квартирну чергу, або просто трахнулися десь у парадняку чи, по п'яному ділу. Може це і є здорова сексуальність в чистому вигяді, не спаралізована культурою з усіма її схибнутими ділами, - тільки ж хай йому грець, чого в них виходять такі негарні діти: з обличчями років з трьох-чотирьох застиглими, як схололий пластик, у формах тупости й злоби?» [див.3: 96,98]. Головна героїня, котра для читача є водночас і наратором замислена не тільки і не стільки над зовнішньою тілесністю: «у постмодерністському досвіді тілесність і ментальність немовби міняються місцями: тіло стає внутрішнім, а ментальність, - зовнішнім планом змісту людини. Тілесність у всьому спектрі відношень стає домінантою всього, що відбувається»[див. 5].

Роман Ольги Токарчук «Правік та інші часи» це розповіді про кількох головних героїв, котрі тривають, йдучи паралельно, часто переплітаючись, а мешкають у невеличкому польському містечку Правік.

Неспокій героїнь, мандрівки, прагнення та описи різними засобами трансформуються у слово, текст. Забужко реалізує це за допомогою англіцизмів, русизмів, суржикових і лайливих лексем. З уст героїні може рівноправно звучати як вишукана поезія, так і «тільки я вже замахалась од власної всесвітньої спочутливості», або «той самий зимувато-іронічний (блядка і блядка...), відчужений посміх». Токарчук же міфологізує: її героїня на ім'я Колоска має статеві зносини з молодим деревом, котрому письменниця надає рис чоловіка. «Могутнє жилаве тіло рослини відбивалося гострими краями од сріблястого місячного неба. Колоска з-під прикритих повік побачила його обличчя – воно було шорстким, як стебло рослини. – Я жадала тебе ціле літо, – вимовила вона у вуста, що пахли цукерками, цукатами, землею, коли пройде дощ. – І я тебе. Вони полягали на підлозі й отиралися об себе, як трави». [7, с. 54]. Опис сексуальної сцени, що порушує норми канонічних стосунків між чоловіком і жінкою є не що інше як змалювання відчаю від самотності.

Мішель Фуко вважав дурною формою рефлексії у тих, хто не бажає думати без думки про те, що думає тільки людина, і цьому може протиставляти філософський безмовний сміх [5, с. 384]. Ймовірно, Ольга Токарчук розділяє філософські переконання французького вченого, оскільки її герої, котрими є рослини, тварини і гриби, вони думають, вони живі істоти і навіть можуть перебувати з людиною у такому зв'язку, як людина з людиною. Її роман «Правік та інші часи» є цьому яскравим прикладом.

Ще одним міфологічним персонажем в романі є чоловік, котрий перетворився на тварину і почав жити у лісі відзвичаївшись від усього людського, навіть подобі. Його ймення Лихий Чоловік, і, за легендою

мешканців, «перш ніж Лихий Чоловік став Лихим Чоловіком, був він звичайним селянином, котрий скоїв страшний злочин, хоча невідомо докладно, який». Поетапно він забував, «як має молитися щовечора», «врити своєму розумові», «забув обличчя близьких людей»; «Лихий Чоловік не був собою і забув, що то значить бути собою, один-єдиний ліс був кращим за усі села, за усі дороги та мости, міста й вежі» [7, с. 21]. За допомогою зовнішнього портретування та трансформації героя, авторка показує нам його внутрішню, психологічну сутність. Лихий чоловік комфортніше почувався частиною лісу, аніж членом соціуму.

Тілесність поняття значно ширше за поняття тіла. Іноді вона підкреслює особистісність та унікальність людського буття на тлі природного існування і, водночас, дає можливість втілення і реалізації духовних аспектів людини (за Валенсою Г.А.). Закоханість є одним із корелятивів тілесності і часто варіюваний у романах Забужко та Токарчук. «На тридцять восьмому році життя дідич Попельський нестримно закохався в молоденьку художницю з Кракова, представницю футуризму. Завдяки коханці Попельський закохався в сучасне мистецтво. Коханка була як футуризм: повна енергії, шалена, хоча в певних справах з біса твереза. Тіло мала як статую – гладке і тверде. Пасма білявого волосся прилипали їй до чола, коли працювала над величезним полотном» [7, с. 62].

Історія Правітку повертається для нас, читачів, закінченням роману Ольги Токарчук. Його покидає наймолодша героїня Аделька, відвідавши батька востаннє, вона розуміє, що то була остання зустріч. На пам'ять забирає з собою кавовий млинок, він був улюбленою іграшкою в дитинстві, батько привіз його з війни. Це єдиний предмет, котрий вона взяла, єдиний предмет, що буде символізувати у завершенні твору безперервність чогось тривалого. «Біля Водениці вона почистила хусточкою свої італійські шпильки й поправила волосся. Коли приїхав автобус, вона була єдиною пасажиркою. Відкрила валізку і витягла млинок. Поволі почала обертати корбочку, а водій кинув на неї у дзеркальце здивований погляд.» [7, с. 218].

Авторка екстрапалює архетип кола, і тут можна говорити про подвійну символіку: млинок – як рух, безперервність буття і як опосередкований засіб для помолу кави – їжа, як вияв тілесності.

Героїня Забужко повертається з далекої країни додому, споглядаючи своїх сусідів по салону літака, вона подумки звертається до своїх слухачів, вдаючи що траслює, як стюардеса через гучномовець. Думає про авіакатастрофу і що навіть «в юності мріяла про таку смерть: авіакатастрофа над Атлантикою - ні могили ні сліда. Тепер я усім серцем бажаю цьому літакові щасливого приземлення» і завершується все оптимістично - «дівчинка років п'яти, вузьке смагляве личко в бароковій рамі обіцяюче-примхливих кучерів,- розганяється навсідч серед проходу засвіченими захватом оченятами й зубками – перша подорож! – і зупиняється на мені: Хай!- щасливо випалює вона. Хай! – кажу я» [3, с. 166]. Оце привітання малої дівчинки як заключний акорд, а водночас і початок нового. Не обов'язково продовжуваний в цьому романі. Постмодерний текст як багатовимірний простір, де ми, читачі є суб'єктами комунікативного процесу і повідомлення, котре посилає нам автор ми розуміємо як один із соціокультурних проявів тілесності – думки, переживання, мрії.

Що стосується сексуальності, змальованої так щедро авторками, то приходимо до висновку, що малося на увазі не лише біологічний інстинкт, це явище охоплює різні сфери психічного життя героїв. І поряд з пристрасною, збудливою, почуттєвою чи хтивістю і сексуальним задоволенням, є певні дії, вчинки, переживання, думки.

Отже, проаналізувавши «Польові дослідження ...» Забужко і «Правік та та інші часи» Токарчук, ми прийшли до висновку, що авторки словом ретранслюють тілесне буття персонажів. Ну звісно, саме воно є основним засобом письменника, але ще й є і символи і образи, що зрештою всеодно є словом. Це їхня спільна риса у цих, розглянутих творах, хоча і тема, і композиційна організація, і спосіб наративу різних.

#### Джерела та література:

1. Валенса Г. А. «Тіло» і «тілесність» у соціально-філософському контексті: термінологічні розвідки : [Електронний ресурс] / Г. А. Валенса // Філософські проблеми гуманітарних наук : зб. праць. – К., 2009. – 500 с. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-11478.html>
2. Власова Т. И. Гендер и феминистская теория в философии постмодерна : монография / Т. И. Власова, Э. К. Скиба. – Днепрпетровск : Изд-во Маковецкий, 2011. – 124 с.
3. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу : роман / О. Забужко. – 9-е вид. – К. : Факт, 2007. – 167 с.
4. Забужко О. Що писала про «Польові дослідження...» критика (Gazeta Wyborcza) / О. Забужко // Польові дослідження з українського сексу / О. Забужко. – К. : Факт, 2007. – С. 5-14.
5. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підруч. / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
6. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2. – 624 с.
7. Токарчук О. Правік та інші часи / О. Токарчук; пер. з польськ. В. Дмитрук. – Львів : Кальварія, 2004. – 218 с.